

Sociální práce

Pro pedagogické obory

- Mechanismy a strategie sociální práce
- Sociální patologie a sociální politika
- Interdisciplinární pohled na obor

Poděkování odborníkům z řad sociálních pracovníků a pedagogů
za inspiraci a odborné konzultace:

*Mgr. Dagmar Gasnářkové, Mgr. Šárce Jelínkové,
Mgr. Milanu Jelínkovi, Mgr. Martinu Stanoevovi,
Ing. Janě Němečkové, Mgr. Zuzaně Buchtové
a Mgr. Lence Němečkové.*

Sociální práce

Pro pedagogické obory

- Mechanismy a strategie sociální práce
- Sociální patologie a sociální politika
- Interdisciplinární pohled na obor

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy.

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Mgr. Lenka Gulová, Ph.D.

SOCIÁLNÍ PRÁCE

Pro pedagogické obory

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4491. publikaci

Recenzovali:

prof. PhDr. Aleš Sekot, CSc.
PhDr. Martin Kaleja, Ph.D.

Odpovědná redaktorka Hana Reslová Dušková
Sazba a zlom Milan Vokál
Zpracování obálky Antonín Plicka
Počet stran 208
Vydání 1., 2011

Vytiskla Tiskárna PROTISK, s.r.o., České Budějovice

© Grada Publishing, a.s, 2011
Cover Photo © fotobanka Allphoto

Výzkumná šetření byla realizována v rámci Výzkumného záměru Speciální potřeby žáků v kontextu Rámcového vzdělávacího plánu pro základní vzdělávání (MSM 0021622443) na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v letech 2007 až 2012.

ISBN 978-80-247-3379-1

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE

ISBN 978-80-247-9098-5 (ve formátu PDF)

OBSAH

Úvod	9
------------	---

I. NÁSTIN TEORIE SOCIÁLNÍ PRÁCE

1. Vymezení sociální práce	14
1.1 Vybraná témata sociální práce	15
1.2 Sociální práce a sociální patologie	16
1.3 Cílové skupiny sociální práce	18
1.4 Sociální práce a multikulturní výchova	19
1.4.1 Romské obyvatelstvo ve spektru sociální práce	23
1.4.2 Výzkumné šetření k tématu segregace romského obyvatelstva z pohledu pedagogických a sociálních pracovníků	26
2. Sociální práce jako služba	30
2.1 Sociální služby v kontextu zákona o sociálních službách	31
2.2 Okruhy činnosti sociálního pracovníka	35
2.3 Jak pracuje sociální pracovník	36
3. Etický rozměr sociální práce	38
3.1 Etický kodex sociálního pracovníka	40
3.2 Syndrom vyhoření ničí sociálního pracovníka a devalvuje sociální práci	41
3.3 Téma hodnot – prevence i intervence sociální práce	42
4. Náčrt kontextu historie, náboženství a filozofie směřem k sociální práci	45
4.1 Principy katolického sociálního učení (sociální nauka církve)	47
4.2 Sociální encykliky	49
4.2.1 Rerum novarum – O nových věcech	49

4.2.2	Quadragesimo anno – Čtyřicet let	49
4.2.3	Mater et magistra – Matka a učitelka	50
4.2.4	Pacem in terris – Mír na zemi	50
4.2.5	Populorum progressio – Rozvoj národů	50
4.2.6	Octogesima adveniens – Osmdesátka přichází	51
4.2.7	Laborem exercens – O lidské práci	51
4.2.8	Sollicitudo rei socialis – Starost o sociální otázku	51
4.2.9	Centesimus annus – Sto let	52
4.2.10	Charitas in veritate – Láska v pravdě	52
5.	Velmi stručný přehled metod a teorie sociální práce	54
5.1	Případová práce	54
5.1.1	Jak komunikovat v sociální práci	55
5.1.2	Poradenství v sociální práci	55
5.2	Krizová intervence	57
5.3	Práce se skupinou	58
5.4	Terénní sociální práce	58
5.4.1	Streetwork	58
5.5	Komunitní práce	59
5.6	Práce s rodinou	60
5.7	Mediace	60
5.8	Skupinová práce	61
5.9	Teorie sociální práce a jejich význam pro praktickou aplikaci	62
5.10	Dobrovolnictví a jeho nezastupitelné místo v sociální práci	63
5.10.1	Příklady dobrovolnictví v Evropě	64
5.10.2	Dobrovolnictví v České republice	64
5.10.3	Kdo je dobrovolník	65
6.	Vztah mezi sociální prací a sociální pedagogikou, andragogikou a gerontagogikou	67
6.1	Sociální práce a gerontagogika – téma aktivizace seniorů	67
6.2	Sociální práce a sociální pedagogika (dvě rozdílné disciplíny)	70
6.3	Kde se setkává andragogika a sociální práce?	72
7.	Sociální práce ve vzdělávání pedagogických pracovníků	74
7.1	Výzkumná šetření studentů v oblasti sociální práce	75
7.2	Doporučení směrem k tvorbě závěrečné práce	76

II. METODOLOGICKÁ ČÁST – SOCIÁLNÍ PRÁCE

8. Trendy sociální práce – analýza výzkumného šetření	80
8.1 Kvalitativní výzkumná strategie	80
8.1.1 Axiální kódování	81
8.2 Cíl výzkumu	82
8.3 Informanti	83
8.4 Průběh analýzy	83
8.5 Fáze výzkumu	84
8.6 Kategorizace – otevřené kódování	85
8.6.1 Činnost a náplň sociální služby	85
8.6.2 Rizikové oblasti	134
8.6.3 Potenciál a trend	161
8.6.4 Příležitosti, prevence	179
8.7 Axiální kódování	188
8.7.1 Činnost (náplň, obsah)	189
8.7.2 Rizika (nebezpečí, krize)	189
8.7.3 Potenciál (potřeby, trendy)	190
8.7.4 Příležitosti (prevence)	190
8.8 Selektivní kódování	192
8.9 Svět by mohl být lepším místem pro život (kdyby lidé chtěli...)	194
8.9.1 Společnost	194
8.9.2 Jedinec	196
Vysvětlivky	199
Resumé	200
Literatura	202
Rejstřík	206

ÚVOD

Sociální práce zažívá obrovský rozvoj. Představa, že novodobá historie přinese blahobyt a nadbytek celým národům, se ukazuje jako mylná. Čím je lidstvo informovanější, v duševním i materiálním smyslu bohatší a má přístup k novým technologiím, jakoby narůstaly nové sociální problémy, které jedinec a skupiny nejsou schopny řešit vlastními silami. Objevují se nové sociální patologie, které svírají rodiny a celá společenství. Sociální práce se stále více specializuje, ale i přes tuto snahu příjemci její pomoci neubývají. Pozitivním aspektem může být představa, že se lidstvo humanizuje, když se péče o potřebné tak výrazně profesionalizovala. Na druhou stranu zažíváme určitou skepsi z mizejících rodinných a komunitních vazeb a sociálních sítí, které dokázaly přirozeně zachytit řadu lidí v nouzi, počínaje seniory, přes děti bez rodičů, po nemocné atd.

V českém prostředí praská řada ústavních zařízení ve švech. Lidé mají svoje rodiny, svoje sítě, ale ty jsou slabé a neochotné se angažovat, proto zde musí nastoupit stát a další státní i nestátní struktury. Alvin Tofler ve svých publikacích varuje lidstvo, pokud se nezačne zaměřovat na humanitní disciplíny, jako je pedagogika, filozofie, etika, psychologie, jako se v minulém století soustředilo na rozvoj ekonomických věd, poté lidstvo nemá příliš mnoho šancí. K zamyšlení zůstává, jestli tuto tezi vnímáme jako výzvu k perfekcionalizaci těchto disciplín, mezi které patří i sociální práce, nebo se spíše jedná o kultivaci hodnot a mezilidských vztahů, na kterých vše leží a stojí. Výzkumné šetření, jež je součástí této práce, se přes různá témata znovu vrací právě k těmto vztahům v rodině, ve škole a ve společnosti vůbec.

Tato publikace si rozhodně neklade za cíl obsáhnout velmi rozsáhlou teorii sociální práce. Ta je i v našich podmínkách popsána v různých odborných publikacích, periodikách, metodikách, ve vědeckých pracích studentů i akademiků a v dalších zdrojích. Spíše nabízí základní orientaci v oblasti, kterou však rozšiřuje prostřednictvím kvalitativního výzkumného šetření mezi odborníky i laiky, již se zajímají o sociální práci.

Cílem výzkumu bylo získat stanoviska a názory vybrané skupiny informantů k tématu sociální práce v kontextu současnosti. Analýza výzkumu otevřela témata, která stojí v pozornosti sociální práce. Jako výzkumná metoda byl zvolen rozhovor a ohnisková skupina. Získaná data byla kódována prostřednictvím otevřeného, axiálního a selektivního kódování.

Publikace je určena spíše pedagogickým pracovníkům, kterým nabízí základní orientaci v problematice. Metod a teorií si všímá spíše okrajově, ale snaží se poukázat na oblasti, trendy, cílové skupiny a potenciál, jenž lze využít v rámci pedagogických činností. Například učitelé a další pedagogičtí pracovníci se setkávají v prostředí školy i volného času se sociálními problémy žáků a studentů, které nejsou schopni zvládat v rámci své pedagogické práce. Například je složité rozeznat, jestli se jedná o občasné záškoláctví dítěte, jež lze řešit domluvou, nebo jestli dítě utíká před závažným problémem odehrávajícím se uvnitř jeho rodiny.

Mnohé děti se bojí do školy kvůli šikaně a agresivitě spolužáků a leckterí učitelé jsou sami bezradní vůči agresivním projevům dětí. Řada sociálních patologií vstupuje do prostředí školní výchovy i pedagogiky volného času, pedagogové cítí bezradnost v řadě situací, což je zřetelné z mnohých případů týrání, kdy dítě zcela prokazatelně doma trpí a do školy přichází s jasnými symptomy zanedbávání a týrání. Učitel se pak v průběhu šetření dozvídá až jako poslední, s čím musel jeho žák žít a z jakých důvodů vlastně ve škole neprospívá.

Příčiny školní neúspěšnosti často souvisí s rodinnou situací dítěte, případně s konflikty s vrstevníky nebo dalšími subjekty z okolí dítěte. Právě nepodnětné rodinné prostředí se významně podílí na školních výsledcích dětí a dospívajících. Učitelé mohou být ty nejpřirozenější autority, které dokážou rozpoznat, v jaké situaci se žák nebo student nachází. Tento předpoklad souvisí jednak se schopností hluboké empatie do pocitů dítěte i dospívajícího, ale současně také se základní diagnostikou konkrétních situací. Včasné rozpoznání problému dítěte může přispět k efektivnější nápravě. Pokud tedy chce pedagog účinně pracovat s dítětem, musí ho vnímat v kontextu jeho prostředí, v kontextu vztahů a možných sociálních znevýhodnění.

Výzkumné šetření přineslo i poznatky ze školního prostředí. Ve výzkumném šetření autorky z roku 2010 se po analýze rozhovorů objevily požadavky pedagogů na bezpečnou a otevřenou školu. Pedagogičtí pracovníci hovořili o slovní agresi mezi žáky, o krizích v rodinách, které děti umí pojmenovat. Překvapivé bylo, že řešení krize mnohé děti viděly v ukončení života. Zřejmě se na tomto faktu podílí média, zejména sledování filmů,

seriálů a prožívání počítačových her. Učitelé uváděli, že mají velký prostor pro pedagogickou práci s dětmi, zejména s těmi, které to mají doma složité.

Rodinná výchova – krizové situace v rodině

„Ale ano, děti dokážou pojmenovat krizové situace, vidí za nimi právě násilí v rodině, rozvod a takové problémy.“ (RODIN/Len/98)

„Děti měly vymyslet nějakou svoji krizovou situaci nebo krizovou situaci navodit, jaká by to mohla být. Většinou se tam objevila nevěra a jeden závěr byl, že byl nevěrný nevěrné, a druhý závěr byl, že se stal tedy homosexuálem.“ (RODIN/Len/99)

„Spoustu těch krizových situací, které jsme otevřeli, dořešili buď sebevraždou, zabitím a takhle, takže šli prostě úplně natvrdo, aktéři krizové situace skončili s životem.“ (RODIN/Len/103)

„Já jsem se nad tím pozastavila, říkám, a bylo tohle řešení hned skončit s tím životem... teprve to budeme řešit. (RODIN/Len/104)

Primární výchova – rodina

„Jo určitě, právě třeba jako slyšíte nebo se říká, že škola by neměla plnit vlastně tu funkci výchovnou nebo takhle, ta primární složka je na rodině.“ (PRIMÁ/Len/89)

„Nemůžete těm dětem vzít z té rodiny to, jak ta máma to tam s tátou nastavili, ale nějakým způsobem určitě tvořit můžete.“ (PRIMÁ/Len/90)

Sociální práce se dotýká každého z nás a bývá neefektivnější, když se na řešení problému podílí více subjektů společně. Příkladem může být tvrzení odborníků, sociálních pracovníků, kteří se vyjadřují v tom slova smyslu, že pokud se v jednotlivých případech angažují vedle rodičů, výchovných pracovníků (soudců, policistů, vedoucích kroužků atd.) také učitelé, je úspěšnost intervence ve prospěch dětských klientů daleko větší. Ještě dnes je mezi učiteli velmi malé povědomí o oblasti sociální práce, zejména v souvislosti se sociálními patologiemi, které zasahují čím dál intenzivněji nejrozličnější skupiny mladých lidí, ať hovoříme o zvyšující se agresivitě, šikaně mezi vrstevníky nebo o týrání dětí v rodinném prostředí. Učitel může jako první upozorovat, že s dítětem není něco v pořádku, že jeho rodinná situace je tíživá a že žije v nějakém tlaku, kterému se nemůže bránit. Základní informace o tom, jaké metody používá sociální práce, jak lze postupovat a koho v takových případech oslovit, by měly být nedílnou součástí vzdělávání učitelů.

Publikace je rozdělena do několika částí. Stěžejní část tvoří výzkumné šetření, které reaguje na současnou situaci v sociální práci, podtrhuje její mechanismus a strategie a přináší názory a stanoviska odborníků.

I. NÁSTIN TEORIE SOCIÁLNÍ PRÁCE

1. VYMEZENÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

„Sociální práce je to, co dělají sociální pracovníci, ... (nebo to, co prostě jiní – zdravotníci, učitelé, politici, rodiče... nedělají).“ Tato starší definice sociální práce nás všechny usvědčuje z našeho podílu na stavu společnosti a nutnosti vytvářet stále více mechanismů, které budou vstupovat do životů jednotlivců a skupin, poněvadž se přirozené vztahy a vazby stále více rozbíjejí. Každý z nás je nositelem řady společenských rolí, ke kterým z různých důvodů přistupujeme nedostatečně. Fatální důsledky pro dítě a jeho vývoj může mít nepodnětné až závadné rodinné prostředí a málo bezpečné prostředí školy, na kterém se podílí malá připravenost pedagogických pracovníků. Důsledky se pak promítají do stavu celé společnosti.

Sociální práce vychází z altruismu, její podstatou bylo pomáhat a angažovat se pro potřebné. Měla různé podoby a její vývoj probíhal v různých částech světa celá staletí. Jednotlivci, skupiny i celé komunity ji udržovali a prohlubovali v řadě oblastí až k současnosti, kdy se svým významem a obsahem vyrovná řadě dalších disciplín, s kterými je již dávno sžítá a ze kterých čerpá teorii i praxi.

Sociální práce je z pohledu teorie uznávána jako vědecky fundovaná odborná disciplína, která prostřednictvím metod sociální práce zajišťuje na profesionální úrovni péči o potřebné. Její praktická aplikace vstupuje do života všech potřebných sociálně znevýhodněných skupin v nejrůznějším slova smyslu, buď v podobě služby, nebo aktivity, která by měla **pomoci klientovi tak, aby si dokázal pomoci sám**. Cílem sociální práce je především reflexe, zmírňování a následně řešení sociálních problémů společnosti. Profesionálně se zabývá lidskými vztahy v kontextu sociálních rolí (Matoušek, 2001).

Důležitou součástí je podpora fungování klienta v situacích, které není schopen řešit sám. Sociální práce by měla jednotlivcům a sociálním systémům pomáhat zlepšovat jejich fungování a chránit potřebné a slabé. Sociální práce spoléhá na společenskou solidaritu a opírá se o ni, výrazně se do ní promítá dobrovolnictví. Sociální práce usiluje o naplnění lidského potenciálu, lidství v pravém slova smyslu, kdy se angažujeme pro potřebné

zcela přirozeně, a to nejen v duchu vzájemného soužití, ale i ve vysoce odborném rámci sociální práce, kdy se stát svými zákony opírá o solidaritu a empatii členů společnosti.

Definování sociální práce jednoznačně uvádí, jak je zásadní pro její aplikaci spolupráce s dalšími disciplínami. Především s psychologií a sociologií, které vstupují do řady metod sociální práce, ale také se sociální pedagogikou, andragogikou a gerontagogikou, které mohou vhodně doplňovat sociální práce v oblasti teorie a praxe.

1.1 VYBRANÁ TÉMATA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Sociální práce je vymezena řadou témat, která souvisí se změnami a vývojem společnosti. Aktuálním tématem je migrace, soužití menšin a většinové společnosti a v této souvislosti i deprivace vlivy velkých měst. Celosvětovým problémem je chudoba a bída, téma ženských práv a genderu, téma nezaměstnanosti a diskriminace. Aktuálním tématem je oblast dětských práv: děti patří k nejohroženějším skupinám, mnohé z nich jsou zanedbávány a týrány svými příbuznými, stávají se obětmi násilí a dětské prostituce, jsou využívány jako levná pracovní síla. Současně se zde prosazují diskuse o sociálních právech občanů, diskuse o tom, na co mají nárok, včetně nároku na vzdělání, práci, svobodnou volbu. Zaznívá výrazná snaha o dosažení rovnosti příležitostí a rovnosti přístupu k výsledkům práce. O svá práva se hlásí lidé s odlišnou sexuální orientací. Objevují se témata spojená se stářím, neboť v populaci západní civilizace přibývá seniorských skupin. Další témata pak vymezují lidi s různými psychickými a fyzickými handicapami. Témata tvoří základní rámec, do kterého vstupuje sociální práce se svými metodami, službami a teoriemi, které sociální práce zefektivňují.

Abychom mohli vytvořit vhodné strategie, měli bychom se orientovat v problémech společnosti, dokázat je pojmenovat a hledat příčiny, které je vytvářejí. Sociální práce je úzce provázaná se sociálními patologiemi.

1.2 SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ PATOLOGIE

Souhrnný název sociální patologie se užívá pro označení nenormálních, „nemocných“, všeobecně nežádoucích společenských jevů, které se ve stále hojnější míře objevují nejen ve společnosti, ve všech jejích sférách, ale také v prostředí rodin, ve škole i v mimoškolních zařízeních. Pedagog je často prvním člověkem, který je odhaluje a musí řešit – nejprve na úrovni rodiny a školy, v závažnějších případech ve spolupráci s poradenskými institucemi. Mezi tyto jevy řadíme např. záškoláctví, agresi a šikanu, delikvenci mladistvých, drogovou závislost, ale zejména chudobu a nezaměstnanost nebo rozvodovost rodičů, což bývá často impulsem pro spouštění všech ostatních patologií. Právě prostředí, které můžeme označit jako znevýhodněné, je živnou půdou pro spoustu problémů, jež souvisí s konzumním způsobem života (Ondrejko, 2001, s. 15).

Je velmi obtížné přesně vymezit, co je patologické, protože neumíme přesně definovat, co je normální. Obrovské množství vědomí a informací zpochybňuje jedince i společnost v nejrůznějších konáních. Pokud chceme porozumět tomu, co bývá označované jako patologické, musíme si „určit hranice normality“. Mnohé patologie se pohybují na hraně, neboť například rozvodovost jsme začali vnímat jako něco zcela přirozeného, patřícího k našemu životu.

Všeobecně můžeme konstatovat, že za normální je pokládat sociální jevy a procesy, které jsou výsledkem konsensu a nepotřebují vždy znovu a znovu novou argumentaci pro vlastní zdůvodňování. Normalita má proto svoji subjektivní, statistickou, antropologickou a sociokulturní dimenzi a samozřejmě i dimenzi etickou. Normalita je opak stavu společnosti, ve kterém jedinci, skupiny a instituce přijímají a respektují ustálené, celospolečenské hodnoty a normy (Ondrejko, 2001, s. 11).

Na přelomu 20. století byly považovány za sociálně patologické jevy sebevražda, alkoholismus, homosexualita, prostituce, rozvodovost, nezaměstnanost a válka, později narkomanie, drogové závislosti, násilí a agresivita. V našich podmínkách se začíná zabydlovat přesvědčení, že jsou nevyhnutelné, stanou se součástí naší kultury a v procesu socializace si mladí lidé v podobě různých vzorců a norem chování začnou násilí a například konzumaci drog osvojovat od útlého dětství. Pro charakteristiku sociální deviace je nevyhnutelné vystihnout určitý specifický stav společnosti, ve které přestávají platit sociální normy a zákony; tomuto stavu se říká anomie a znamená bezzákonnost. Jevy označované jako nenormální po čase vnímáme jako normální.

Příkladem může být sociální patologie, jako je rozvodovost; na manželské páry, které spolu žijí řadu let, je pak pohlíženo jako na něco výjimečného, unikátního až „nenormálního“. Stejně tak si zvykáme na projevy agresivity jako něco přirozeného, co patří do našeho života a spíše nás překvapí, pokud se k nám někdo chová vstřícně a laskavě.

Sociální práce a její mechanismus jsou schopny řešit konkrétní problémy jednotlivce, skupin i celých komunit.

Pokud chceme vytvořit efektivní mechanismy sociální práce, musíme se důkladně zabírat sociálními patologiemi, jejich příčinami a důsledky, které prostupují celou společnost. Mezi nejzávažnější patologie patří chudoba a bída, které stále výrazněji drtí jednotlivce, rodiny a společenství a v kontextu světadílů i celé země, zejména státy, jež patří do zemí tzv. třetího světa. Chudoba zde má zcela nepředstavitelnou podobu a v málokteré zemi je nastaven funkční systém sociální práce. Chudoba znamená nejen neuvěřitelné životní a bytové podmínky, ale také nemoci, analfabetismus, s chudobou souvisí nárůst kriminality, prostituce, agresivita, rozpad rodin a uvolnění společenských pout (Mareš, 1999).

Lidé a celé skupiny ztrácejí v chudobě a bídě životní perspektivu, často se jedná o velmi nebezpečné životní podmínky, v kterých vyrůstá nová generace. Nedostatečné vzdělání snižuje profesní perspektivy a způsobuje neproduktivnost celých systémů. Jedna z nejzávažnějších sociálních patologií je chudoba. Absolutní chudobou, kdy člověk nemá zabezpečený ani minimální standard, trpí na světě víc než miliarda lidí. Absolutní chudoba bere člověku jeho lidství a ohrožuje podstatu jeho existence. O to strašnější je, že chudoba vzniká uprostřed blahobytu. Na jedné straně žije poměrně malá skupina obyvatelstva v obrovském luxusu a na druhé straně umírá velmi početná skupina hladu, včetně dětí. V našich podmínkách jsme ještě schopni různým způsobem kompenzovat sociální problémy určitých skupin i jednotlivců, ale v rámci světa je vnímáme jako téměř neřešitelné.

Aglomerace chudoby lze nalézt i v rozvinutých zemích. Chudoba uprostřed bohatství je nevyhnutelným důsledkem koncentrace politické a ekonomické moci a ideologie akcentující zisk a ekonomický růst před uspokojováním potřeb. Pro tržní společnost je chudoba součástí procesu vytváření bohatství (Mareš, 1999). Tento proces dopadá na řadu sociálních kategorií, mezi něž patří nekvalifikovaní pracovníci, ale i ženy, migrující cizinci, menšiny, senioři, současně však také rodiny, zejména mladé a vícečetné.

Společnost si pokládá otázky typu: kdo jsou chudí a proč, jaké k nim má společnost povinnosti? Zabývá se teorií rovnosti, cílovými skupinami sociální práce a přijetím chudoby jako přirozené součásti lidského vývoje.

Aktuálním tématem je téma rovnosti příležitostí, které nabízí narovnání určitých životních podmínek sociálně znevýhodněným skupinám a vstupuje do různých úrovní společnosti. Rovnost příležitostí se výrazně promítá do sociální práce, ale i do pedagogických disciplín, v rámci vzdělávání a oblasti volného času. Současná společnost se jeví jako velmi problematická, jen rozvojem poznání, akceptováním plurality hodnot, změn v klasické nukleární rodině druhé vlny a přisouzení adekvátního významu sociálním službám (sociální práci) a sociální pedagogice jako významné oblasti prevence je možné hledat a nacházet řešení problémů spojených se sociálními patologiemi.

Další významnou disciplínou, která má úzkou provázanost se sociální prací a se sociálními patologiemi, je sociální politika. Vazba sociální práce na sociální politiku je evidentní. Sociální politika vytváří rámec pro naplňování sociální práce. Sociální politika je uvědomělá a záměrná činnost státu v sociální sféře (Svobodová, 2001).

Sociální politiku lze definovat mnoha způsoby, v podstatě se jedná o určitá pravidla, která jsou nastavena v dané společnosti, a jejím cílem je řešení a zmírňování sociálních „problémů“ společnosti. Snahou je nastavit mechanismy společnosti co nejideálněji, vytvořit program sociální spravedlnosti a její hodnotový systém vychází ze solidarity a sociálního citění.

1.3 CÍLOVÉ SKUPINY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Cílové skupiny vymezuje především nový zákon o sociální práci, který vytváří základní rámec pro působnost sociální práce. V sociální práci se jedná zejména o osoby v nepříznivé sociální situaci, o **snížení soběstačnosti v základních životních dovednostech** z důvodu věku, zdravotního postižení, úrazu, přechodně špatného psychického stavu apod. Dále pak o **bezdomovectví** – neexistence přístřeší nebo velmi špatné bytové podmínky ohrožující zdraví nebo život – osoby bez přístřeší. Početná klientela je ohrožena **životními způsoby vedoucími ke konfliktu se společností** – zneužívání návykových látek, konflikt se zákonem apod. Další cílovou skupinou jsou děti, hlavně jedná-li se o **ohrožení vývoje dítěte**, zejména o snížené dovednosti rodičů při péči o dítě (rodiče závislí na návykových látkách, zdravotně postižení, nízkého věku, ...), dále pak jedná-li se o dítě se zdravotním postižením, zanedbávané, zneužívané atp. Další klienty pak

vytváří **naléhavé krize v osobním životě**, kdy klient není schopen v důsledku snížení schopností vlastními silami zvládnout svoji životní situaci.

V průběhu doby tedy dochází k rozšiřování obsahu sociální práce. Kromě práce s problémovými jedinci a skupinami se sociální práce rozvíjí i v oblasti péče o zdravotně a společensky nedeficitní populaci formou sociální prevence a depistáže (stárnoucí a stará populace, nejrozličnější skupiny dětí a mládeže atd.). Vznikají rovněž nové skupiny sociálních klientů se specifickou zdravotní problematikou (např. drogově závislí, nemoc AIDS atd.) nebo problematikou způsobenou společenskými a politickými změnami (nezaměstnanost, migrace, péče o uprchlíky, mezinárodní pomoc při ekologických katastrofách, válečných konfliktech, humanitních aktivitách atd.).

Sociální zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále jen „sociální zákon“ nebo „zákon“), určuje správná označení pro tyto cílové skupiny, neboť pojmenování důchodci, mentálně postižení, nesvéprávní a podobně tyto skupiny výrazně stigmatizují. Hovoříme tedy o seniorech, o osobách s mentálním postižením, o lidech zbavených způsobilosti k právním úkonům, o osobách bez přístřeší atp. Stejně tak je daleko vhodnější používat označení Romové; dřívější označení Cikáni opět tuto skupinu deklaruje, i když řada z nich, zejména těch, kteří se necítí být znevýhodňováni, problém s původním oslovením nemají.

S nástupem humanizace metod sociální práce se mění postoj sociálního pracovníka vůči klientům, skupinám a komunitám. Původní autoritativní přístup, kdy druh, způsob a prostředky pomoci byly klientovi nepřímou vnučenou, se postupně mění v samostatné rozhodování klienta pod vedením sociálního pracovníka na základě rovnocenného partnerského vztahu.

1.4 SOCIÁLNÍ PRÁCE A MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA

Vztah mezi sociální prací a multikulturní výchovou vychází z cílových skupin. Multikulturní výchova nemá v našich podmínkách prozatím charakter disciplíny, jakou je například sociální politika nebo sociální patologie. Multikulturní výchova však zahrnuje oblast vědecké teorie, která se utváří napříč vědami, a v našem prostředí si formuje základy pro nově vznikající teorii. Můžeme říci, že jsme ve fázi hledání, přičemž tento vývoj probíhá velmi intenzivně a v různých částech společnosti i různorodě. Podle struktury obyvatelstva a dalších faktorů si multikulturní výchova vytváří

zázemí adekvátní podmínkám jejího vzniku (například regiony s vysokým zastoupením romského obyvatelstva věnují pozornost tématům integrace, velká města se potýkají s migrací atd.). Oblastí výzkumu je multikulturní realita, v ní spatřujeme velkou užitečnost pro teorii i praxi.

Multikulturní výchova a sociální práce se potkávají především v souvislosti s cílovými skupinami, ale současně pracují s pojmy, jako jsou předsudky, xenofobie, rasismus, agresivita, násilí, a dále pak migrace, integrace a soužití kultur. Alarmujícím problémem spojujícím sociální pedagogiku a sociální práci je extremismus,¹ který se začíná projevovat také ve školním prostředí.

Odborníci se shodují, že příčiny extremismu mohou vyplývat z přílivu migrantů, kteří se zde mají zájem usadit. Bohužel jsou mnozí z nich vzhledem ke své složité situaci klienty sociální práce, a tedy patří k sociálně znevýhodněným skupinám, na které pohlíží většinová společnost s určitým despektem. Dále mohou vyplývat i z přetrvávajícího vlivu určitého mravního marasmu z období totalitního systému, který přispíval k určité devalvaci mravních norem jedince i společnosti a přirozeně se zabydlel v prostředí škol a vzdělávání. Další příčinou je inklinace společnosti ke konzumnímu způsobu života a ke konformitě představované spíše touhou mít se dobře než se angažovat ve prospěch ideálů a pozitivních společenských změn. Mezi další příčiny patří tlak globalizované společnosti na úspěšnost jedince, zejména v oblasti postavení a financí, což vede k tomu, že početná skupina dospělých tráví většinu času v práci a nemá prostor (posléze ani kompetence) pro výchovu dětí, kterou mnohdy suplují média, zejména počítačové hry a další činnosti spojené s tímto fenoménem.

V rámci Výzkumného záměru Speciální potřeby žáků v kontextu Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání řešeného na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity² se realizovalo výzkumné šetření, které přináší stanoviska migrujících cizinců k tématu soužití menšiny s většinovou společností. Informanty byli příslušníci různých národů, kteří žijí delší dobu v České republice. Jednalo se o Angolanku a Angolana, kteří zde žijí více než patnáct let, jednoho občana Běloruska, jenž zde studuje téměř šest let, a jednoho občana Mongolska, který zde žije více než deset let. Tři z nich přijeli do České republiky na základě studijního stipendia, jeden in-

¹ Viz <http://www.msmt.cz/socialni-programy/strategie-boje-proti-extremismu>.

² Výzkumný záměr Speciální potřeby žáků v kontextu Rámcového vzdělávacího plánu pro základní vzdělávání (MSM 0021622443) realizovaný na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity (dále také „PdF MU“) v letech 2007 až 2012.

formant žije v ČR s rodinou, kterou sem přivedl otec pracující v obuvnickém průmyslu. Výzkum je doplněn o výsledky analýzy ohniskové skupiny studentů oboru sociální pedagogika. Studenti se vyjadřovali k tématu migrace v prostředí ČR.

Vzhledem k tématu a cíli výzkumu byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, jako metoda byla vybrána ohnisková skupina. Získaná data byla analyzována prostřednictvím otevřeného kódování (základní výzkumné šetření). Stručný výčet kategorií, které vzešly z výzkumu, poukazují na náročnou situaci cizinců a na naše předsudky vůči nim. Je poněkud alarmující, že předsudky se objevují u studentů oboru sociální pedagogika, u nichž se předpokládá profesní činnost směřovaná k sociálně znevýhodněným skupinám.

Kvalitativní výzkumné šetření na Pedagogické fakultě MU, rok 2009/2010:

Kategorie č. 1: Kde je můj domov aneb tady jsem stále cizák, cizinec...

Informanti se vyjadřovali zejména k vlastní situaci, k zážitkům a pocitům, které jsou součástí jejich soužití s většinovou společností. Snažili se vyjádřit, kde se cítí doma, a v podstatě vyjadřovali pocity určité dvojakosti, jakoby dvojí identity, se kterou se musí neustále vyrovnávat.

Kategorie č. 2: Soužití menšiny a většiny aneb nová česká rodina, ale také co se mi stalo, bylo spíše nepříjemné

Informanti poukazovali na dobré a špatné zkušenosti. Mají zde přátele, ale na ulicích nebo v různých institucích se setkávají s předsudky. Osobní setkání, vzájemné poznávání mezi kulturami přispívá k větší toleranci a pochopení.

Kategorie č. 3: Projevy rasismu nejvíc bolí, když se týkají dětí aneb když se blíží Mikuláš, tak jí říkájí čert

Informanti nejhůře vnímají projevy rasismu vůči vlastním dětem. S negativními projevy vůči sobě se naučili žít (i když je to velmi těžké a ponižující) a mají své vlastní mechanismy, jak se jim bránit, ale velmi se jich dotýká, když předsudky dohání jejich vlastní děti. Uvádějí příklady z běžného života, z ulice, ze setkání u lékaře, který odmítne ošetřit krvácející dítě tmavé pleti, protože se obává AIDS. Alarmující výroky jsou spojeny se zkušeností dítěte ze školy, zejména ze setkání s vrstevníky, kteří velmi často interpretují názory svých příbuzných a známých.

Kategorie vyjadřující stanoviska českých studentů k migrujícím cizincům

Výzkumné šetření zahrnovalo ohniskovou skupinu v počtu osmi studentů PdF MU, studenti se vyjadřovali k tématu migrace a k aspektům vzájemného soužití většinové a menšinové společnosti.